

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ДС/СС 05/4-02 бр. 495/1-X/2 01.04.2010. године	
--	--

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој IV редовној седници, 01.04.2010. године – на основу чл. 221. став 1. алинеја 14. и члана 266. Статута Факултета, прихватило Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: МОДЕРНИЗАЦИЈА БАЛКАНСКОГ ГРАДА У ДОБА СОЦИЈАЛИЗМА (1944-1989) – ПРИМЕР ЧАЧКА И БЛАГОЕВГРАДА, докторанда Милоша Тимотијевића.

За ментора је одређен проф. др Мирослав Јовановић.

<u>Доставити:</u> 1x Универзитету у Београду 1x Стручном сараднику за докторске дисертације 1x Шефу Одсека за правне послове 1x Архиви	ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА Проф. др Весна Димитријевић
--	--

Факултет Филозофски
04/1-2 бр. 6/1693
(број захтева)
7.04.2010.
(датум)

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

Веће научних области друштвено-хуманистичких
наука
(Назив већа научних области коме се захтев упућује)

ЗАХТЕВ

за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Модернизација балканског града у доба социјализма (1944-1989) -

пример Чачка и Благоевграда

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ историја

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Милош (Младомир) Тимотијевић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање: Филозофски фак. у Београду

Година дипломирања: 1996.

Назив мастер рада кандидата:

Назив факултета на коме је мастер рад одбрањена:

Година одбране мастер рада: ..

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће

на седници одржаној 1.04.2010.

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Проф. др Весна Димитријевић

Прилог:

1. Предлог теме докторске дисертације са образложењем
2. Акт надлежног тела факултета о подобности теме за израду докторске дисертације

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ТЕМЕ

Модернизација балканског града у 20. веку – пример Чачка

На почетку овог истраживања треба поставити питање зашто је значајно проучавати модернизацију балканског града у 20. веку, посебно на примеру Чачка? У сржи овог питања налази се покушај анализе, објашњења и тумачења проблема економске заосталости балканских друштава током 20. века, сиромаштва, политичке нестабилности, одсуства или слабе демократије, неизграђене рационалности. Ове појаве су пример спорог ритма историје, дубинских, структуралних процеса, који као појаве дугог трајања у многострукој одређују, а у овом случају оптерећују, друштвену стварност балканских друштава и почетком 21. века.

Сматрамо да није довољно посматрати само политичке и културно-географске границе модернизације на нивоу целог полуострва, или националних држава, већ и регионалне границе, микроцелине, као и облике закаснелог развоја. Поред нијансирања већ познатог и уоченог проблема, овакво истраживање нам може помоћи и као могући образац за разумевање, објашњавање и тумачење развоја/заостајања осталих микроцелина на Балкану, периферног дела модерне Европе у свом закаснелом развоју. Студије микроцелина, које би се заснивале на емиријском материјалу, могле би да промене погледе обележене уопштавајућим концептима, тако да би се они, можда, морали поново промишљати.

При томе се развој града схвата као процес, у коме горућа постаје проблематика модернизације, променљива у различитим периодима, и који се не завршава у једном траженом идеалном стању „модерности”. Зато је потребно истражити културно-историјску, социјалну и привредну перспективу процеса модернизације и на нивоу микроцелина.

Предмети нашег проучавања су балкански град и његова модернизација у 20. веку, као општи оквир за посебно и појединачно проучавање Чачка, балканског града у западној Србији са свим својим особеностима. На почетку треба одредити теоријске и методолошке поставке истраживања једне посебне микроцелине, донете и ограничења локалне историје уклопљене у шири контекст Србије/Југославије и Балкана у 20. веку, као и дефинисати основне предмете проучавања: град, Балкан и балкански град, модернизацију, хронолошке оквире.

ОДНОС ПОЈЕДИНАЧНОГ И ОПШТЕГ

Изабрали смо да један општи проблем, модернизацију балканског града у 20. веку, изучавамо на ограниченом нивоу локалне заједнице. Основна стратегија истраживања темељи се на схватању да треба направити поделу на опште социјалне феномене и специјална локална обележја. Локализована концепција може одговорити на више потреба: 1) колико је био уобичајен неки феномен; 2) уочавање и објашњавање механизма деловања у посебној ситуацији - разноврсност у понашању; 3) детаљније приказивање како се нешто дешавало, јер поглед са нивоа државе и ширег региона превише уопштава; 4) могућност проверавања постојећих теорија, односно одређење

колико оне варију на нивоу микроцелине; 5) истраживање питања која због уопштавања на ширем нивоу нису могућа.¹

Мало место може да репрезентује неку ситуацију за коју се већ зна да је распрострањена. Неки случај може да се изучава баш зато што је изузетан, јер се тако види како друштвени механизми заказују. Недоследности, напуклине, напрслине у структури у великим друштвеним системима могу да се посматрају из перпективе неке мале заједнице или појединца. На локалној или микро „друштвеној драми” откривају се латентне напетости у целом друштву које пролазе кроз четири фазе: 1) избијање; 2) криза; 3) рад на обнављању; 4) реинтеграција. Циљ изучавања микроисторије је да извлачи опште закључке из локалних података, при чему се намеће проблем типичности.²

При решавању овог проблема треба имати у виду да опште облике друштвености није могуће разумети, ни анализирати, ако се не води рачуна о микроцелинама. При томе се на нивоу личности, група и маса, променљиви односи који се стварају са „другима” могу развити само у већ постојећим друштвеним стварностима („да они претпостављају постојање Ми, група и друштва, који су њихов овир, њихов хоризонт и њихови свејдоци и без којих се они не могу обликовати”). Теоријско-методолошка поставка овог истраживања полази од схватања да је притисак целине највећи у случају припадања једној широј групи, при чему је стапање и учествовање у таквом ширем „Ми” остало на површини и не обухвата најинтимније слојеве „Ја” и „Другога”.³ Сматрамо да је проучавање микроцелине и проблем типичности (у овом случају Чачка као балканског града) решив већ на нивоу општег географског, историјског и културног одређења Балкана (коме Чачак, географски, историјски и културно несумњиво припада). При томе је општа карактеристика целог региона отсуство или закаснела модернизација. Свака друштвена група (у овом случају житељи Чачка балканског града у 20. веку са свим својим особеностима) представља микрокосмос појавних облика друштвености, а сам град „отисак друштва у простору”.⁴

ГРАД

При одређењу термина град полазимо од идеалног типа (интелектуалне конструкције у којој се истиче оно што је суштинско у феномену који се описује) кога је одредио Макс Вебер. Према Веберовој дефиницији град је насељено место, са кућама које су тесно збијене и представљају тако обимну повезану насебину да се становници

¹ Knut Čelstali, *Prošlost nije više što je nekad bila : uvod u historiografiju*, Beograd, 2002, str. 103-107.

² Piter Berk, *Istorija i društvena teorija*, Beograd, 2002, str. 46-50.

³ Georges Gurvitch, „Mikrosociologija”, *Sociologija 1*, (ur. Georges Gurvitch), Zagreb, 1966, str. 185-197.

⁴ Anri Lefevr, „Grad i urbano”, *Urbana sociologija*, (ur. Mina Petrović, Sreten Vujović), Beograd, 2005, str. 165-170; Mišel Basan, Vensan Kofman, Domink Žoa, „Deset teza za sociološku teoriju urbane dinamike”, *Urbana sociologija*, (ur. Mina Petrović, Sreten Vujović), Beograd, 2005, str. 229.

међусобно не познају, као што је то специфично за организовану групу суседа.⁵ Још сведенија, минимална, дефиниција социолога Луиса Вирта говори да је град релативно густа, велика и стална насеобина социјално хетерогених индивидуа.⁶

Узрок трајног насељавања, а затим и стварања градова, има свој корен у посвећеним стварима, а не у обичној бризи за физички опстанак. Сакрални разлози за постојање града неодвојиви од економске подлоге која га чини могућим, јер је у граду поред одређених природних погодности концентрисана и одређена „духовна” или надприродна снага која је моћнија и трајнија, шира и космички значајнија од обичних природних процеса.⁷

Огњиште, запис, пританеинон, гробље и храм, црква, џамија или текија, то су била сакрална средишта око којих су се стварали градови на Балкану. Око једног или више таквих средишта касније су израстали управни и трговачки центри. Изван верских, управних и трговачких језгара настајале су стамбене четврти, а иза њих су се пружале границе града, односно читав низ граничних линија, док се не стигне до крајње, спољашње границе, до „окоLINE”.⁸

Пре него што је постао место на коме ће се човек трајно населити, град је био састајалиште на које људи повремено свраћају, а та магнетска снага делује још и пре постанка града у дословном смислу речи. Способност да привлачи људе који ту још не станују омогућујући им да се састају и тиме унапређују свој дух, а исто тако и да тргују. Ова особина остаје један од важних критеријума града, сведочанство његове инхерентне динамике, за разлику од укрућеног и затвореног села, које непријатељски гледа на све што долази из спољњег света. Нова урбана мешавина довела је до ванредне експанзије људских способности у сваком погледу – мобилизација радне снаге, транспорта на велике удаљености, комуникација, провала изума. Од самих почетака град се може сматрати структуром која је посебно опремљена за чување и преношење цивилизацијских добара, довољно сажета да пружи максималне могућности на минимуму простора, али способна и за структурно проширивање којој ће јој омогућити да нађе места за променљиве потребе и за комплексније облике друштва у расту, као и за његово нагомилано наслеђе.⁹

ГРАД И ГРАДСКИ НАЧИНА ЖИВОТА- ТЕОРИЈСКО ОДРЕЂЕЊЕ

Истраживање модернизације балканског града у 20. веку на примеру Чачка захтева примену и испитивање постојећих теорија, како о граду, тако и разних варијанти теорије модернизације путем коришћења разноврсних историјских извора. Пошто испитивање историјских извора није само скуп техника, метода, већ и један

⁵ Макс Вебер, *Привреда и друштво*, Београд, 1976, стр. 297.

⁶ Luis Virt, „Urbanizam kao način života”, *Urbana sociologija*, (ur. Mina Petrović, Sreten Vujović), Beograd, 2005, str. 116.

⁷ Luis Manford, *Grad u istoriji : njegov postanak, njegovo menjanje, njegovi izgledi*, Beograd, 2001, 11, 30.

⁸ Trajan Stojanović, *Balkanski svetovi : prva i poslednja Evropa*, Beograd, 1997, str. 61.

⁹ Luis Manford, *n. d.*, str. 11, 30.

програм истраживања, на почетку је потребно одредити са које теоријске основе се посматра проблем, са што је могуће прецизније постављеним питањима. Неопходно је направити избор шта ће се проучавати, уочити, и одредити ограничења таквог избора, што одређује и структурирање поља истраживања. При томе се морамо користити са више теорија, испитивати њихове домете и ограничења у разумевању и објашњавању феномена кога испитујемо.

Примена теорије се правасходно разуме као оруђе помоћу којег може да се изабере и учини доступним, среди и структурише многострукост извора и података, да се развију и даље воде питања, проблеми идентификују, а можда и реше. При томе се теорија не схвата и користи као калуп у кога се силом смештају извори, или одстрањују јер нису у складу са теоријом, већ ће се користити да се аргументација структурише, односно као подстицај који ће аргументацију „терати напред”.¹⁰

Развојем капитализма и стварањем националних држава град је престао да буде главни предмет истраживања, осим као део испитивања процеса модернизације. Појавом урбане социологије почело се трагање за новим дефинисањем и теоријским објашњењем града. Временом уобличена су четири решења тог проблема, односно теоријске основе за даља истраживања: 1) теорија људске екологије, 2) теорија културне форме, 3) теорија друштвено-просторног система и 4) теорија просторне јединице колективне потрошње.¹¹

Истраживања развоја града и живота у њему нашли су место у многим социолошким теоријама, међу којима је почетком и средином 20. века најзначајнија била Чикашка школа. Езра Парк и Ернест Барцес имали су „еколошки” приступ проучавању настанка и развоја града (теорија људске екологије), а Луис Вирт је дефинисао урбанизам као начин живота, форму друштвене егзистенције (теорија културне форме).

Еколошки приступ развоју града заснива своја истраживања и тврдње на теоријској поставци да је град ствараоц особеног начина живота људи, у коме је остварено јединство еколошког, природног и моралног поретка. Езра Парк сматра да је физичка или еколошка организација простора једне заједнице одговор на организацију занимања и културе и да је она, у ствари, њен одраз, односно да град није проста скупина људи и опрема, већ је „стање духа”, збир обичаја и традиција, утврђених ставова и осећања, који су неразлучиво повезани и преносе се традицијом. Он није само физички механизам и нека вештачка конструкција, већ је производ људске природе. Целина градске структуре посматра се као резултат међусобног дејства становништва, околине и физичке средине, технологије и друштвене организације (институције и друштвена делатност).¹²

Луис Вирт је град доживљавао као место које значајно утиче на друштвени живот човека: „Град углавном није само боравиште и радионица модерног човека, већ и иницијативни центар и центар контроле економског, политичког и културног живота,

¹⁰ Јирген Кока, *О историјској науци : огледи*, Београд, 1994, стр. 111, 140.

¹¹ Piter Sanders, „Neprostorna urbana sociologija?”, *Urbana sociologija*, (ur. Mina Petrović, Sreten Vujović), Beograd, 2005, str. 171-180

¹² Sreten Vujović i Mina Petrović, „O klasičnoj i novoj urbanoj sociologiji”, *Urbana sociologija*, (ur. Mina Petrović, Sreten Vujović), Beograd, 2005, str. 13-29; Robert Ezra Park, „Grad-predlozi za istraživanje ljudskog ponašanja u gradskoj sredini”, *Urbana sociologija*, (ur. Mina Petrović, Sreten Vujović), Beograd, 2005, str. 78.

који је најудаљеније делове света привукао у своју орбиту, а разне области, људе и делатности увукао у један космос". Према Вирту три важне карактеристике одређују град: број становника, густина насеља и хетерогеност становника и групног живота.¹³

Према теоријском скупу друштвено-просторног система (Пал, Рекс, Винклер), социологија града се дефинише на претпоставци да је простор суштински неједнак, да различите друштвене групе користе своју моћ док владају тржиштем, или државом, како би дошле до погодних локација и приступа ресурсима, да одлуке које доносе стратешки постављени чувари ресурса утичу како ће се они распоређивати различитим групама.¹⁴

Теорију просторне јединице колективне потрошње формулисао је на неомарксистичким поставкама социолог Мануел Кастелас, који је критиковао фетишизацију простора града, јер се урбанизму приписују каузална својства, која су по њему заправо аспекти организовања капитализма. Град је значајан као простор јер у њему држава ствара оквир у коме се радна снага репродукује, а држава обезбеђује неопходне ресурсе. Касније је своје тврдње проширио на констатацију да је град место борбе, у којем различите групе настоје да остваре своје циљеве, интересе и вредности, не само у погледу потрошње коју треба да обезбеди држава, већ и у вези политике моћи и културног идентитета.¹⁵

Све теорије имају ограничен простор објашњења, у зависности од времена када су настале и историјског периода кога обрађују, али и од историјског наслеђа и географског окружења у коме су настали градови који су послужили за конструисање теорија. Коришћење ових теорија у уочавању, разумевању и објашњавању феномена града помаже нам да истражимо тему бирањем проблематике, постављањем претпоставки, хипотеза.

Приликом нашег истраживања кренули смо од поставки социолога Анри Лефевра, који сматра да град у простору пројектује читаво друштво: структуру, институције, вредности. Према Лефевру периодизација историјског времена могла би да се сведе на три доба: аграрно, индустријско и урбано. Прве две епохе имале су градове, а треће, урбано, тек настаје и уобличава се у савременом добу кроз процес индустријализације чија је последица, али и у исто време и узрок. Према Лефевру град је дело слично уметником делу; простор није само организован и установљен, он је исто тако обликован, присвојен од стране одређене групе у складу са њеним захтевима, етиком, естетиком, идеологијом.¹⁶

Шири теоријски оквир овог проучавања заснива се и на социолошкој поставци урбане динамике Мишела Басана, Венсана Кофмана и Доминика Жоа. Град се као и код Лефевра посматра као отисак друштва у простору – динамика града тесно је повезана са динамиком друштва. Урбана стварност се током историје мења, али не ишчезава - сваком друштву одговара одређени урбани поредак, и он има сопствену динамику, што није ништа друго него функционисање друштва како на макро, тако и на микронивоу.

¹³ Luis Virt, *n.d.*, str. 111, 117.

¹⁴ Piter Sanders, *n. d.*, str. 171-180.

¹⁵ Piter Sanders, *n. d.*, str. 171-180; Manuel Kastels, „Evropski gradovi, informaciono društvo i globalna ekonomija”, *Urbana sociologija*, (ur. Mina Petrović, Sreten Vujović), Beograd, 2005, str. 181-195.

¹⁶ Anri Lefevr, *n. d.*, str. 165-170.

Појава новог урбаног поретка током индустријализације у 20. веку није уништила стари систем вароши које су доминирале у аграрним друштвима, тако да се они преклапају. Снажење приватног уобличава урбану динамику, која иде са индивидуализацијом - полет приватних градских служби, глобализација. Савремена урбана динамика успоставља се у троуглу: концентрација – централизација – конкуренција. Долази до фрагментације простора и времена, који нису више нужно усклађени; временски ритмови дан/ноћ, радни дан и викенди, распусти; годишњи празници нису више уоквирени једном територијом. Аутомобил почиње да организује живот, а урбана динамика анализира се као мрежа путева, јавних места и простора, енергије, пијаће и отпадних вода, транспорта људи, робе и осталих предмета, телекомуникације. Урбане функције временом се свде на становање, рад, рекреацију и саобраћај, а функционисање града повезује се са шест друштвених проблема: 1) економија и друштвена неједнакост постављају проблем производње и расподеле богатства; 2) становништво поставља проблем сопствене репродукције и успостављања равнотеже са остатком друштва; 3) међусобна неразлучивост територије и окружења у чијем окриљу обитавају економија и становништво, намећу питања одрживог развоја; 4) политика располаже влашћу регулисања односа међу актерима који бране интересе претходно наведених социјалних питања и одређује приступ власти; 5) култура, посредством различитих установа, настоји да дефинише смисао постојања сваког актера; 6) ствара се међусобна повезаност, чија је сврха да различитим актерима пронађе модалитете различитог живљења, који су уобличени у различитим друштвеним проблемским пољима. Расправља се о споју стабилности, нужне за функционисање, с променом, неопходном за адаптацију. Потенцијали актера производе урбану динамику. Урбано се не јавља спонтано, већ га истрајно конструишу три типа актера: 1) економски и политички актери; 2) стручњаци за простор (архитекте, урбанисти, инжењери итд.); 3) становници/корисници/грађани, који за свој статус морају да се изборе силом. Друштвена динамика мора се изучавати на различитим дубинским спратовима социолошке анализе. Први ниво обухвата вештачко и природно окружење, становништво и технике; други ниво су друштвене праксе које проистичу из организација, норми, улога; оне се нижу од покретљивости до различитих пракси скопчаних са друштвеним животом (суседство, пријатељство, сродство, стамбена четврт) и животним циклусом (исхрана, одмор, спавање); трећи спрат обухвата колективне представе – подручје имагинарног, идеја, симбола, фикција, тежњи идентитета. Та стварност понекад поприма конкретне облике у виду културних дела.¹⁷

БАЛКАН И БАЛКАНСКИ ГРАД

Најопштије гледано дефиниција Балкана одређена је низом комплексних интеракција географских, политичких, историјских, културних, етничких, верских и економских критеријума, а најчешће њиховом комбинацијом. Ширење или сужавање територије Балкана више је политичко, него географско питање. Историја и географија у најширем смислу спајају земље од Алпа до Егејског мора, и од Дњестра па до Јадранског мора.¹⁸ Међутим, ако би одређивали географско-историјско „језгро” Балкана, онда је то простор јужно од Саве и Дунава, удаљен од четири мора која

¹⁷ Mišel Basan, Vensan Kofman, Dominkk Žoa, *n. d.*, str. 229-238.

¹⁸ Стеван Павловић, *Историја Балкана 1804-1945*, Београд, 2004, стр. 486-488.

запљускују полуострво, и у коме доминира неколико планинских венаца.¹⁹ Без обзира на шира или ужа просторна одређења Балкана, нема сумње да је Балкан посебан културни регион, а сами балкански народи, често и невољно, признају да му припадају. Постојање овог региона приписује се заједничком наслеђу.²⁰

Најстарије наслеђе у свету балканског руралног становништва остао је све до краја деветнаестог века (и почетка модернизације) систем култура земље, наслеђен још из неолита, при чему су људи религијски, психолошки и економски везани за тло и околни простор.²¹ Различите историјске епохе и традиције обликовале су Балкан у току последња три миленијума: античка Грчка, кратак хеленистички период, доминација Рима када политички објединио цело полуострво, хиљадугодишњи верско-културни утицај Византије, и полумиленијумска управа Османског царства. Османска владавина донела је период најдужег политичког јединства коју је регион икада доживео, владавина која је кроз улогу посредника омогућила прожимање многих култура, па и очување и ширење православља иако је ислам био државна религија. Мада је век после повлачења Османлија полуострво било политички расцепкано, оптерећено националним револуцијама, његови саставни делови искусили су исте таласе економске, социјалне и културне интеграције у Европу, у којој је Балкан имао тек периферни статус. Током Хладног рата полуострво је политички и идеолошки било подељено на два, односно три дела (ако као посебност рачунамо југословенску варијанту социјализма). Ово полувековно искуство супротстављеног комунизма и капитализма оставило је трага у сећањима генерација које су њим обележене. У редоследу историјских завештања најважнији је османски период (комплексна симбиоза турске, исламске и византијске, односно балканске традиције), при чему православље и наслеђе Византије никако не треба потценити.²²

Османско наслеђе у културном одређењу Балкана је реалност, али сличности се могу посматрати и као приближно истоветне структурне реакције на изазов са којим се аграрна друштва суочавају приликом интегрисања у урбанизовану и индустријализовану Европу. Планска привреда, доминантна улога државне бирократије и контрола коју је она имала у друштву сигурно није само део османског наслеђа, већ је много шира појава у целој Европи. Заправо регионални идентитет и не мора да толико почива на заједничким цртама и заједничком наслеђу, колико на заједничким проблемима са којима се становници тог региона морају суочити. Ти проблеми су последица процеса модернизације, која је свим људима у области Балкана дала посебан печат.²³

Модерни захтеви масовне политике и урбаног, индустријског живота, успон нових структура у држави, ширење писмености и технологије имају исту важност као и

¹⁹ Trajan Stojanović, *n. d.*, str. 21.

²⁰ Marija Todorova, *Imaginarni Balkan*, Beograd, 1999, str. 311; *Ista*, „Šta je istorijski region? – premeravanje prostora u Evropi”, *Reč*, 73/19, Beograd, 2005, str. 81-96.

²¹ Trajan Stojanović, *n. d.*, str. 64-65.

²² Marija Todorova, *Imaginarni Balkan*, str. 278-279, 311.

²³ Marija Todorova, *Imaginarni Balkan*, str. 298.

наслеђе из ранијих епоха, по правилу дефинисаних као негативна традиција (верски расколи, етнички раздори, сељачка укорененост).²⁴

У великој разноликости Балкана једна од заједничких карактеристика је вишевековно преовладавање аграрног друштва и недостатак градова. Балканско полуостро никада није имало ни једно велико градско средиште, ако изузмемо Истанбул на самом рубу полуострва. Као и другде у свету и на Балкану доба великог ширења градова наступа после 1750, а нарочито после 1850. године, када настају градови са сто и више хиљада становника. Пре средине 19. века осим Истанбула није било града са више од 100.000 становника. Букурешт је тај ниво досегао 1850, Атина око 1880, а Солун је око 1900. године. До 1920. године било је седам градова са по сто или више хиљада становника (Истанбул, Букурешт, Софија, Београд, Солун, Атина, Пиреј). Са друге стране градови са по 20.000 становника споро су расли. Између 1930. и 1940. било је свега девет или десет градова са по више од сто хиљада становника.²⁵

Захваљујући наглом технолошком напретку оствареном између 1950. и 1970. године како под послератним комунизмом, у већини балканских држава, тако и под подстицајем капитализма, у Грчкој и Турској, број балканских градова са 100 и више хиљада становника порастао је са 16 (1950) на 31 (1960). Од тог броја 13 се налазило јужно од Дунава и Саве, шест у Влашкој и Молдавији, шест у Трансилванији и румунском Банату, а шест у Југославији северно од Саве и Дунава или уз Јадранско море.²⁶

Развој градова директно је везан за модернизацију балканских друштава. Према Луису Вирту урбанизација и модернизација представљају исти термин. Карактеристика начина живота човека у модерно доба је концентрација у огромне колективе, око којих расту мање скупине, а из њих зраче идеје и активности што их називамо цивилизацијом. Неомарксистичка критика оваквог схватања (Кастелас) своди се на тврдњу да урбанизација и градски живот нису посебан процес, већ део капиталистичке културе, која није крај историје, јер сви градови света неће пратити вестернизацију (европеизацију и американизацију), под којом се најчешће подразумева модернизација.²⁷

МОДЕРНИЗАЦИЈА

Под модернизацијом се подразумевају оне структурне промене које омогућавају да друштво континуирано производи и апсорбује промене и раст. Ове структурне промене су повезане с развојем институционалне структуре, политичким системом и вредностима. Најсажетије одређење модернизације своди се на констатацију да је она јединствен систем технологије, установа и вредности, односно усклађени развој кључних делова друштвеног система – привеле, политике, управе и културе. Модернизација описује и вреднује развојне стадијуме и процесе друштвено-економског развоја (функционална диференцијација, рационалност) и секуларизације света живота.

²⁴ Mark Mazover, *Balkan : kratka istorija*, Beograd, 2003, str. 40.

²⁵ Trajan Stojanović, *n. d.*, str. 251-252; Стеван К. Павловић, *н. д.*, стр. 230, 299, 376, 448.

²⁶ Trajan Stojanović, *n. d.*, str. 254.

²⁷ Robert Ezra Park, *n. d.*, str. 78; Sreten Vujović i Mina Petrović, *n. d.*, str. 13-29; Luis Virt, *n. d.*, str. 111-127.

Повратак „теорије модернизације” (након што је она крајем шездесетих година наизглед доживела свој сутон и била омаловажавана као идеологија западног империјализма), условљен је стварном потребом за новим, критичким читањем ове теорије, подстакнутим потпуно новим друштвеним феноменима, пре свега радикалним и, чини се, неповратним променама у земљама Источне Европе након пада комунизма. Ново критичко читање теорије модернизације ослобођено је од два идеолошка екстрема: с једне стране, ускогруде, етноцентричне перспективе и, с друге, застарелог једнолинијско-детерминистичког модела објашњења историјског кретања, по којем се развијена друштва Запада појављују као модел који показује пут неразвијеним друштвима, образац који треба следити, односно будућност која ће се достићи ако се примене одговарајући економско-политички инструменти. При овом објашњењу модернизације нарочито су истицане дихотомије: „традиционалности” и „модерности”, друштва „механичке”, односно „органске солидарности”, сукоба „традиционалног” и „рационалног” делања. Заправо, модерне и традиционалне црте нису увек супротстављене једне другима, већ заједно постоје не само у истом друштву већ и код истих људи. Може се говорити о парцијалној модернизацији, по којој поред промена друштвених облика упоредо опстају и постоје изразито мање модерне друштвене структуре у истом друштву У стварности, елементи модернизације се не крећу у уредној поворци, са тачно одређеним ритмом и циљем.²⁸

Модернизација схваћена као структурна промена у друштву, која омогућава континуирану производњу и способност усвајања промена и одређивања економског раста, повезана је и са развојем институционалне структуре, политичким системом и вредностима. Ово прецизније одређење модернизације настало је због потребе дефинисања проблема „модернизације без модерности” у социјалистичким земљама Источне Европе. Ове земље су према готово свим формалним показатељима које је усвојила класична теорија модернизације – индустријализација, урбанизација, секуларизација, ширење писмености, ширење средстава масовног комуницирања, раст економске партиципације изражен растом дохотка по глави становника и политичка партиципација која се очитује у гласању – пребродиле процес модернизације. Садржаји тих показатеља су, наравно, сасвим нешто друго, но кључни проблем био је процес неусаглашености и неадекватности институција, политичког система и вредности, који отуда нису могли артикулисати структуралне промене разних нивоа у правцу кохерентног друштвеног развоја, што је стално доводило до друштвене кризе, а њен климакс значио је отварање питања друштвених промена. Праћење ових промена, откривање узрока, корена проблема у једном дугом временском одсеку поставља се као једно од основних питања коме треба посветити пажњу. Заправо, бар неке од структурних карактеристика процеса модернизације у датом друштву у великој мери зависе од карактеристика датог друштва на тачки на којој оно почиње да се модернизује, што је и полазишна основа овог истраживања.²⁹

Када је у питању Балкан, поред термина модернизација користи се и израз

²⁸ Marija Obradović, „Teorija modernizacije i modeli razvoja”, *Srbija u modernizacijskim procesima XX veka. Naučni skup*, (ur. Latinka Perović, Marija Obradović, Dubravka Stojanović), Beograd, 1994, str. 407-423; Предраг Марковић, „Теорија модернизације и њена критичка примена на међуратну Југославију и друге источноевропске земље”, *ГДИ I/1*, Београд, 1994, стр. 11-33; Stjepan Gredelj, „Modernizacija i modernost”, *Filozofija i društvo 9/10*, Beograd, 1996, str. 239-252.

²⁹ Stjepan Gredelj, *n. d.*, str. 239-252.

европеизација, као одређење за дубоке и сложене промене на овом полуострву које су текле у 19. веку, и Европи цивилизацијски приближиле новостворене независне државе. Европеизација и модернизација су појаве истог историјског времена, и подразумевају оне промене друштва и политике којима настају нови и стално бољи услови човековог живота. Већ у свом имену европеизација садржи једну јасну одредницу, наиме да узоре за живот у друштву пружа и утицај на неразвијеније врши одређени развијенији географски простор, односно утицај Европе у свим својим садржајима епохе, док модернизација подразумева усавршавање услова живота, што потом утиче и шири се на друге. Реч је о два неподударна појма, мада добро схваћена европеизација садржи модернизацију, али и другачије, опречно, традиционално или наслеђено. У стварности улога европеизације и модернизације може бити сличнија него што би се очекивало узето чисто логички, јер је европеизација Балканском полуострву донела повољне и неповољне цивилизацијске новине, али је пресудно деловала модернизационо упркос противречним процесима, великим тешкоћама, многим изопачењима приликом пресађивања узора индустријског друштва у патријархална сељачка подручја.³⁰

Стварање аутономних и независних држава на Балкану није значило само раскид са политичком прошлошћу, него и одбацивање те прошлости. Покушај да се османске државне институције као и облици локалне самоуправе замене новим европским то добро илуструју. Европа је била сининим за напредак, ред, благостање, радикалне идеје, то јест, слика, идеал; Европа као временска категорија (ако се време схвата као развој), а не Европа као географски ентитет. Унутрашње самоодређење народа на Балкану често је везано за вулгарност и некултуру балканских скоројевића, у супротности са цивилизованом Европом. У питању је површинска мимикрија цивилизованог понашања без прихватања истинских европских/модерних вредности. После Другог светског рата та фаза је избледела и практично нестала са оног дела Балкана који је постао део Источне Европе под доминацијом идеологије комунизма, па је Европа замењена речју Запад.³¹

Привредни узлет, односно индустријализација (која се понекад изједначава са самом модернизацијом)³², представља битну основу за модернизацију друштва. Између 1830. и 1990. године највеће балканске државе (Бугарска, Турска, Грчка, Румунија и Србија/Југославија) шест пута су покушавале да спроведу индустријализацију свог претежно аграрног друштва, под различитим психолошким и друштвено-политичким околностима. Током првих пет покушаја, улога власти је из покушаја у покушај бивала све значајнија. Прва четири покушаја одвијала се под утицајем буржоазије. Пети су све балканске земље осим Грчке и Турске, имале под управом државе. Основни циљ првог покушаја средном 19. века био је да се обнови или развије занатска производња. Други покушај индустријализације, између 1880. и 1914. године, предводила је буржоазија са крајње оптимистичким и позитивистичким схватањима. Трећи покушај, након Првог светског рата, и четврти после светске економске кризе 1929, одвијали су се у атмосфери несигурности, помешаних осећања, зависности и песимизма. После Другог светског рата комунисти су у већини балканских земаља кренули у четврти покушај индустријализације, са потпуном вером у своју „мисију” преображаја друштва.

³⁰ Андреј Митровић, „Европеизација и/или модернизација-десет теза”, *ГДИ I-2*, Београд, 1994, стр. 143-145.

³¹ Marija Todorova, *Imaginarni Balkan*, стр. 76-77, 81, 292.

³² Marija Obradović, *n. d.*, стр. 410-412.

Тај пети покушај модернизације везан за комунизам, имао је прве тешкоће већ после 1950. године, када су разне комунистичке земље кренуле у социјализам различитим путевима. Шести покушај индустријализације започет шездесетих година повремено је нудио перспективу евентуалног приближавања капитализма и комунизма, а цео процес се одвијао у атмосфери несигурности, песимизма и емпиризма.³³

Полазећи од ових поставки може се уочити да је у Србији до сада било три већа таласа модернизације. Први се збио између 1880. и 1912. године, и он је био део другог покушаја индустријализације балканских земаља. Други већи талас модернизације везан је за период између 1929. и 1941. године, и он одговара четвртом покушају индустријализације балканских земаља. Трећи велики талас модернизације у Србији, између 1946. и 1979, поклапа се са петим и шестим таласом индустријализације на Балкану.³⁴

Међутим, индустријализација је морала да причека стварање друштвених темеља који ће омогућити вођење индустријске политике: ред и закон; отварање основних и средњих школа; модернизацију путева; оснивање апотека и болница; оснивање сразмерно ефикасних служби за сакупљање, процену и дистрибуцију привредних података. Политика индустријализације изискивала је и претходно стварање економске основе: монетарних и фискалних установа и јавних служби. Сви ови захтеви, и само успостављање одговарајућих друштвених и економских темеља зависили су од развоја градског живота, то јест средишта где ће се на једном месту наћи људи различитих талената. Успорена модернизација Балкана уско је повезана и са slabим развојем градова, односно њихове унутрашње привредне и друштвене структуре. Пошто продуктивних, генеративних градова на Балкану није било у османском, и постосманском периоду стварања националних држава, или су били сасвим ретки, цело друштво је имало успорен развој. Градови су временом постали продуктивнији, али су задржали непродуктивне аспекте самим тим што су маргинализовани или подређени капиталистичкој привреди повезаној са светом, тако да они дуго времена нису били у стању да се такмиче на међународном тржишту, осим са веома ретким артиклима.³⁵

Балкан је интегрисан у Европу као периферија западноевропског језгра, као његов економски и социјални прирепак у последња два века. Из глобалне перспективе, балканске државе су привредно знатно заостајале чак и када су бележиле напредак. Заосталост Балкана је старија, али технолошки јаз се знатно повећао тек у последњих две стотине година, са стварањем нових структуралних односа у глобалној економији.³⁶

ХРОНОЛОШКИ ОКВИРИ

Временски оквири за проучавање модернизације наметнули су се сами по себи, јер је модернизација и урбанизација процес који је на Балкану, а у овом случају на примеру Чачка, најочљивији у 20. веку. При томе је изучавање захтевало хронолошку

³³ Trajan Stojanović, *n. d.*, str. 142.

³⁴ Slobodan Antić, „Modernizacija u Srbiji: tri nedovršena talasa...”, *Nova srpska politička misao*, (http://www.nspm.org.yu/clanci_antonic_modernizacija.htm)

³⁵ Trajan Stojanović, *n. d.*, str. 129, 256.

³⁶ Trajan Stojanović, *n. d.*, str. 257; Marija Todorova, *Imaginarni Balkan*, str. 80.

поделу на неколико целина, према већ уоченим и проучаваним таласима модернизације на Балкану и у Србији. Почетна тачка истраживања је, 1900. година, која на примеру Чачка није само временска, или симболичка одредница.

Основна подела односила би се на време од почетка века до 1918, као први период. Други хронолошки оквир односио би се на међуратни период и Други светски рат, а трећи би обухватио време од 1945. па до распада Југославије 1991. године. Сваки од ових периода могао би да се даље дели на посебне историјске периоде, који би били само општи оквир за тематска и проблемска истраживања и питања модернизације града у различитим временским одсецима.

ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА И ИСТРАЖИВАЧКИ ПРОБЛЕМИ

На почетку истраживања намеће се и питање да ли унапред треба одабрати неколико променљивих које треба пратити, пошто постоји опасности да такав образац кога користимо може постати превише крут јер не обухвата локалне посебности које не могу да се извуку из модела великог друштва. Микроцелину можемо истраживати са много питања, тако да више уочавамо локалне проблеме и приближавамо се „тоталној” историји. Мана оваког приступа је у томе да резултати и закључци можда нису важни и релевантни и за друга подручја (села, градове, регионе, државе). Предност је што смо темељнији и што можемо да видимо многе везе унутар феномена. Ако би посматрали више посебних подручја, истраживање је глобалније али уже, јер више јединица има мање заједничких особина. При томе се морају занемарити многе појаве које нису у стању да се пореде са другим местима. Увидети разлике, сложеност, квалитативне промене и двосмисленост постаје тешко. Ако проучавамо више јединица, онда су ту занемарени људи које стављамо у исту категорију, ако проучавамо једну микроцелину, онда јасно видимо човека. Ако смо заинтересовани за везе и односе, онда треба да проучавамо мање јединица.³⁷

Одлучили смо се да проучавамо град Чачак као центар модернизације у 20. веку у својој најближој околини, као микроцелину коју истражујемо и пропитујемо, а кроз одговоре очекујемо макар нека разрешења на општа питања модернизације. Претпостављамо да одговори до којих ћемо доћи могу бити релевантни и за друга подручја Србије/Југославије, Балкана, јер се у српском/југословенском и осталим балканским друштвима јављају исте, или сличне, полемике око правца друштвеног развоја – модернизације, а и државна политика привредног развоја показује заједничке црте.³⁸

Истраживање смо поделили на три основна подручја: 1) политичку, 2) друштвену, и 3) привредну модернизацију, са низом подпитања изведених из постојећих проблемских истраживања модернизације у Србији.³⁹

1) Политичка модернизација

- Политички односи и култура као подстицај/препрека ка модернизацији
- Политичке, ратне и идеолошке препреке/подстицаји модернизацији

³⁷ Knut Čelstali, *n. d.*, str. 148-149.

³⁸ Предраг Марковић, *н. д.*, стр. 11, 20-33.

³⁹ Предраг Марковић, *н. д.*, стр. 11-34; Мари Жанин-Чалић, *Социјална историја Србије 1815-1941 : успорени напредак у индустријализацији*, Београд, 2004, стр. 9-20.

- Стварање/разарање модерне државе засноване на грађанину појединцу – појаве, облици и границе ових тенденција на мироплану
- Промена односа моћи центра и периферије, државе и појединца,
- Секуларизација
- Детрадиционализација старих центара моћи и олакшана партиципација грађана у њима
- Успостављање нових центара моћи и проширење/ограничавање слободе појединца

2) Друштвена модернизација

- Функционална специјализација и диференцијација друштвених група и појединаца
- Однос образовног система, друштвених односа, локалне заједнице и технологије
- Правна сигурност/несигурност
- Промене друштвених/родних улога појединца
- Географска и социјална мобилност
- Промене демографске структуре - наталитет/морталитет, миграције, радно активно/пасивно становништво
- Град као средиште свих друштвених промена - однос јавног и приватног, стан и култура становања, свакодневица
- Маркирање јавних/приватних стандарда понашања појединаца и група
- Став друштва према увођењу нових пословних и производних техника; став према новим начинима стицања иметка и положаја

3) Привредна модернизација

- Протоиндустријска фаза
 - Облици, обим, начин и домети бављења пољопривредом - производња довољних количина хране, сировина и ослобађање радне снаге за индустрију
 - Акумулација јавних инвестиција (путева, пруга, мостова, електрана), који шире тржиште и омогућавају његово снабдевање
 - Развој помоћних служби које служе индустрији, пре свега банака – локално банкарство, штедња и инвестиције
 - Присуство предузетника спремних на ризик, који би улагали у нове индустрије
 - Минимални ресурси квалификованог рада као и извори енергије
 - Повећана експлоатација сировина
- Занатство, трговина, угоститељство – развој и замирање
- Приватна и државна иницијатива/интервенција у развоју индустрије, рударства и извора енергије
 - Структура и моћ капитала
 - Тржишне везе
 - Производни профили
 - Променљиви чиниоци производње
- Инвестирање у подизање станова, архитектонско и привредно/технолошко обликовање простора

Истраживања треба да открију, утврде, објасне и протумаче:

- Жртве и добитнике процеса модернизације
 - Друштвене претпоставке
 - Откривање, анализу и тумачење појаве појединаца, друштвених група и историјских околности који су утицали на подстицаје/отпоре модернизацији
 - Последице модернизације за локалну заједницу и људске „трошкове”
 - Нова искуства, менталне „ожиљке”, друштвену промоцију, материјалне користи или страдања оних који су били за/против модернизације
 - Људе чија су друштвена обележја и културна посебност на локалном нивоу одредили темпо и правац модернизације
 - Расподелу материјалног и културног богатства/капитала унутар локалне заједнице.
- Конкретне узроке и облике развоја.
 - Последице већег или мањег привредног развоја
 - Утврђивање каталога критеријума (скупа показатеља) локалне модернизације која на примењен начин узима у обзир друштвене и културне чиниоце (традиционално понашање, пословну етику и др.)
 - У ком правцу су се током модернизације у свим својим фазама мењали не само социјална структура, већ и начин живота, друштвени узор и привредне делатности
- Да се са позадином развојних периода (структура), или блокада и заостајања, као и криза модернизације (коњуктура), оцрта типологија једне локалне заједнице у развоју, односно нуђење објашњења:
 - О последицама већег или мањег привредног развоја као предуслова модернизације
 - Покретање питања са које тачке, и којим средствима, треба засновати стратегију и покренути сам развој једне локалне заједнице
 - Шта је све то што је утицало и још увек утиче на благостање/сиромаштво, једнакост/неједнакост, слободу/неслободу људи и развојне могућности (ограничења) једне локалне заједнице.

Модернизација балканског града у 20. веку – пример Чачка	3
ОДНОС ПОЈЕДИНАЧНОГ И ОПШТЕГ	3
ГРАД.....	4
ГРАД И ГРАДСКИ НАЧИНА ЖИВОТА- ТЕОРИЈСКО ОДРЕЂЕЊЕ	5
БАЛКАН И БАЛКАНСКИ ГРАД.....	8
МОДЕРНИЗАЦИЈА	10
ХРОНОЛОШКИ ОКВИРИ.....	13
ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА И ИСТРАЖИВАЧКИ ПРОБЛЕМИ.....	14

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
Филозофског факултета у Београду

Пошто смо добили на увид и прегледали пријаву теме докторске дисертације кандидата Милоша Тимотијевића, и установили да кандидат испуњава све услове за пријаву докторске дисертације на нашој катедри, част нам је да Наставно-научно веће Филозофског факултета извести о следећем.

Кандидат Милош Тимотијевић је одлучио да за израду докторске дисертације предложи тему:

„Модернизација балканског града у доба социјализма (1944-1989) –
пример Чачка и Благоевграда“

Ради се о теми значајној за разумевање друштвеног развоја Србије у другој половини 20. века, а тиме наше савремене историје и у ширем контексту балканске, и историје Источне Европе након Другог светског рата. Ти елементи чине је и темом значајном за нашу историографију, што је кандидат јасно уочио и истакао. Важност теме проистиче из контекстуализације и проблематизације процеса модернизације у социјалистичком друштву након Другог светског рата, који је пресудно утицао на преображај и формирање социјалистичког друштва и државе. Анализирање процеса модернизације на примеру једног локалног центра у Србији, Чачка, пратећи његове основне показатеље и параметре у компаративном дискурсу, у односу на развој једног локалног градског центра, Благоевграда, у суседној, такође социјалистичкој Бугарској. Поменути микрослучајеви, Чачка и Благоевграда, изабрани су као *key studies*, шире посматраног процеса (соц)модернизације у Југославији и Бугарској, односно у Источној Европи, у којој је доминирао стаљинистички друштвени и привредни модел.

У посматраном периоду преображај друштва у целини је био одређен притиском политичког и идеолошког фактора и наметањем тоталитарних социјалних и економских образаца, пре свега и то пресудно, управо под совјетским политичким, идеолошким, друштвеним и привредним моделима и утицајима и у складу са совјетском социјалном и економском парадигмом изграђеном у СССР у периоду између два светска рата - што је све имало пресудног утицаја како на развој институција, тако и на формирање привредних и друштвених модела у земљама тзв. „народне демократије“, а у конкретном случају у Југославији (последично и Србији), односно у Бугарској.

Кандидат Милош Тимотијевић јасно је уочио ова важна питања и, што је посебно битно, акценат планираних истраживања модернизационих процеса у компаративној димензији, ставио на читав послератни социјалистички период. Тиме је јасно исказао тежњу ка целовитом сагледавању важног историјског и научног питања, која је пресудна за разумевање послератног, а последично и савременог српског друштва. То се огледа и у чињеници да је као основни циљ истраживања сагледао у тежњи да проучи закаснили развој малих градова у Србији и Бугарској, на примеру Чачка и Благоевграда, као покушај објашњења који су то посебни путеви преображаја старог и стварања новог урбаног друштва на Балкану, обележеног совјетским моделом модернизације. Поређењем многих садржаја, али и брзине промена са свим особеностима и вредностима у ова два града, кандидат планира да добије изнијансиранију слику основних модернизацијских процеса на Балкану у другој половини 20. века.

Кандидат је јасно уочио и, у својој пријави, такође истакао и битна тематска методолошка и хронолошка ограничења досадашње научне литературе посвећене привредној историји послератне Југославије, Бугарске и Балкана у целини. Осим тога, колега Тимотијевић је јасно истакао и своја, планирана, теоријска и методолошка полазишта важна како за промишљање саме теме, тако и за њену коначну обраду. То се пре свега односи на намеру да се истраживању, за разлику од досадашње научне праксе, приступи теоријски фундирано, да се научно провере различити модели, и, што је нарочито важно, да се стално подвргавају научној сумњи и преиспитивању основни параметри и променљиве које треба пратити (услед опасности да примењени образац постане превише крут јер не обухвата локалне посебности које не могу да се извуку из модела великог друштва). Такође је изузетно важно да је уочито и истакао научну потребу да посматрану и анализирану микроцелину истражује са много методолошких и теоријски утемељених питања, која омогућавају да се лакше уочавају локалне специфичности и генерални трендови, са намером и амбициозном, али оправданом научном амбицијом да се, њиховим посредством приближи „тоталној” историји. Подједнако је важно да је кандидат свестан да предложени приступ може бити мањкав, утолико што би добијени параметри могли бити ирелевантни за друга подручја (села, градове, регионе, државе), али да, упркос томе, његова вредност лежи у томе што је темељнији од низа других модела, и, што је нарочито важно, што омогућава анализу многих и зависних веза и односа унутар изучаваног феномена.

Ради обраде тако формулисане и осмишљене теме кандидат предлаже обимну историјску грађу – од архивске грађе првог реда, од званичне партијске, привредне и државне грађе југословенске и бугарске провенијенције, до грађе локалних архива у Чачку и Благоевграду, незаобилазне за проучавање и анализирање процеса модернизације у овим микросрединама. Преко извора другог реда (мемоара, дневника и штампе), до специфичне грађе, неопходне за анализу ове тему, попут правних докумената, закона, подзаконских аката, или пак статистичких годишњака. Посебно треба нагласити да се кандидат трудио да наведену грађу прикупи у свим релевантним домаћим архивама, као и архивима у Бугарској, где је истражио грађу релевантних бугарских партијских, државних и привредних институција и локалних институција у самом Благоевграду. Наведена грађа омогућава свестран увид и у потпуности омогућава проучавање снажних политичких и идеолошких притисака и утицаја на процес (соц)модернизације у социјалистичкој Југославији и Бугарског 1944-1989. Године, приказаног на микропримеру упоредне анализе случајева Чачка и Благоевграда. Посебну пажњу кандидат је поклатио и прикупљању релевантне домаће и стране литературе, монографског и теоријског карактера.

Кандидат је предложио структуру која, у тематском кључу, може омогућити да се сагледају кључни процеси (соц)модернизације у социјалистичком периоду историје Југославије (Србије) и Бугарске. У том погледу, издвојио је пет основних подручја: модернизацијски потенцијал; политичке промене; индустријализацију; урбанизацију; и демографску револуцију.

Акцента приликом анализе *Модернизацијског потенцијала*, стављен је на проучавање политичких, економских и културних подстицаја/препрека модернизацији, стварању/разарању модерне демократске државе засноване на грађанину појединцу (појавни облици и границе наведених тенденција на микроплану), и најзад, на демократско и тоталитарно наслеђе (и њихова локална обележја). Анализа *Политичких промена*, обухватала би питања

традиција социјалистичког/комунистичког покрета на локалном плану, значај, утицај и домете аутентичног/увезеног антифашистичког покрета под вођством комуниста (као легитимитета нове власти), динамику и препреке увођењу стаљинистичког модела организације друштва, промена односа моћи центра и периферије, државе и појединца, процес секуларизације и стварање „нове религије”, као и теорију и праксу „реалног социјализма” и „реалног самоуправљања”. Проучавање *Индустријализације* обухватило би важна питања облика, обима, начина и домета бављења пољопривредом (производња довољних количина хране, сировина и ослобађање радне снаге за индустрију), акумулације јавних инвестиција (изградња путева, пруга, мостова, електрана), проблем национализације и колективизације, државне интервенције у развоју индустрије (идеолошки планови и њихови резултати), увођење нових технологија, производне профиле и ресурсе квалификованог рада. Приликом истраживања процеса *Урбанизације*, кандидат би акценат ставио на идеолошке основе убрзане урбанизације, инвестирање у подизање станова, архитектонско и привредно/технолошко обликовање простора, масовно досељавање са села, рурбанизацију, маргинализацију досељеника, значај града и градског живота за околна села, на формирање нове друштвене елите и расподелу стамбеног простора, и на „стан” и културу становања, свакодневицу, моделе понашања у граду. Најзад, анализа *Демографске револуције*, обухватила би питања географске и социјалне мобилности, промене демографске структуре (наталитет/морталитет, миграције, радно активно/пасивно становништво), измене природне репродукције (промене положаја жена и деце), промене друштвених/родних улога појединца, државна бригу о здрављу, увођење општег образовања, однос образовног система, друштвених односа, локалне заједнице и технологије, стварање „социјалистичке интелигенције”, функционалну специјализацију и диференцијацију друштвених група и појединаца, град као средиште свих друштвених промена (однос јавног и приватног, свакодневица), и најзад маркирање јавних/приватних стандарда понашања појединаца и група.

Кандидат је јасно уочио, издвојио и образложио хронолошке оквири рада, стављајући као почетну границу 1944. годину, као почетак имплементације стаљинистичког привредног и друштвеног модела у Југославији (Србији) и Бугарској. Односно 1989. годину, као завршну годину социјалистичког модела у готово свим државама источне Европе, и почетак процеса транзиције.

Треба посебно нагласити да досадашњи научни рад кандидата у потпуности сведочи о његовој стручној припреми и способности да предложеној тему свестрано и квалитетно обради. То се пре свега односи на чињеницу да је објавио, сам или у коауторству, 11 монографија и 30 чланака и расправа. Ту посебно треба нагласити да је кандидат објавио више важних радова, који се у већој или мањој мери дотичу истраживане проблематике: *Затамњена прошлост. Историја равногораца чачанског краја 1-3*, Чачак-Горњи Милановац-Краљево, 2001-2004; *Културна ризница Чачка: од праисторије до савременог доба*, Чачак, 2008; *Век сумње: религиозност у чачанском крају 1886-2008*, Чачак, 2009; «Општинска власт у Чачку између два светска рата», Зборник радова Народног музеја XXVII, 1997, 305-334; «Чачак у предвечерје Другог светског рата 1938-1941. Социјална, економска и политичка структура», Зборник радова Народног музеја XXIX, 1999, 133-218; «Називи улица Чачка 1893-1992. Један век изграђивања колективног идентитета», Годишњак за друштвену историју VII/2-3, 2000, 221 – 250; «Чачак под окупацијом 1941-1944. Привреда и друштво», Зборник радова Народног музеја XXX, 2000, 197-287;

«Борба традиција. Називи улица у Чачку 1893-2005», Зборник радова Народног музеја XXXIV, 2004, 53-116; «Град у унутрашњости: облици простори и границе приватног и јавног у 20. веку», Приватни живот код Срба у двадесетом веку (ур. Милан Ристовић), Београд, 2007, 579-611; „У лавиринту унутрашњих граница – положај Чачка у територијалној подели Србије 1804-2009”, Зборник радова Народног музеја XXXVIII, 2008, 233-284.

На основу свега изложеног, част нам је да предложимо наставно-научном већу да прихвати предложену тему *„Модернизација балканског града у доба социјализма (1944-1989) – пример Чачка и Благоевграда“* и дозволи Милошу Тимотијевићу да је обради као тему своје докторске дисертације.

у Београду, 10. марта 2010. г.

Комисија

проф. др Милан Ристовић

проф. др Дубравка Стојановић

проф. др Сретен Вујовић,
Одељење за социологију

проф. др Мирослав Јовановић,
ментор и писац реферата